

KONKURENCESCHOPNOST V POJETÍ GLOBALIZACE

Lucie Vrtěnová, Martin Sobotka

Univerzita Pardubice, Fakulta ekonomicko-správní, Ústav ekonomie

Abstract: *The paper deals with mutual relations between competitiveness and globalization process. The impacts of globalization not only on competitiveness of businesses but also regions and states are characterized in this article. As the globalization and the competitiveness are mutually influencing phenomena, the opposed impact of an effort concerning increasing microeconomic and macroeconomic competitiveness on world's economic development is searched in this article as well.*

Keywords: *competitiveness, European Union, globalization, international trade*

1. Úvod

Proces rozšiřování Evropské unie vytváří pro nové členské státy nové podmínky a možnosti jejich rozvoje v rámci evropské a světové ekonomiky. Na jedné straně se musí členské země EU vyrovnávat s náročným konkurenčním prostředím jednotného vnitřního trhu Evropské unie, na straně druhé získávají větší možnosti v otevřené globální ekonomice. Hlavní podmínkou úspěšné existence v tomto prostředí se stává konkurenceschopnost – schopnost obstát v mezinárodním prostředí a zajistit růst blahobytu a životní úroveň obyvatel. Konkurenceschopnost tak stojí v popředí zájmu všech států a integračních seskupení a zdaleka přesahuje rozměr evropského integračního procesu.

Právě globalizace se stává jedním z faktorů, který má na konkurenceschopnost zásadní vliv. Aby jednotlivé země (regiony) a firmy sídlící na území těchto států (regionů) mohly zvyšovat svoji konkurenceschopnost, musí vzít v potaz i celospolečenské změny v hospodářství. Snaha o zvyšování konkurenceschopnosti a proces globalizace představují děje, které utvářejí celosvětové hospodářství nejen ve vyspělých tržních ekonomikách, ale také ekonomikách tranzitivních či rozvojových. Tento článek se zaměřuje na charakteristiku základních styčných bodů mezi těmito pojmy. Je zde poukázáno zejména na vybraná „problematická místa“ či hrozby na straně jedné a výhody na straně druhé, kterými zkoumané procesy na sebe vzájemně působí.

2. Pojem globalizace

„Globalizace“¹ zahrnuje změny společnosti, které vedly k větší propojenosti politických, sociokulturních a ekonomických událostí na světové úrovni. Globalizaci lze chápat jako nesymetrický proces způsobující relativní přibližování některých částí světa a relativní oddalování jiných částí světa bez ohledu na geografickou vzdálenost. Tyto nové vzdálenosti jsou určeny rychlostí přenosu informací a jsou přímým důsledkem úrovně zapojení míst do systému globální ekonomiky. Díky těmto rozdílům mohou mít podobné procesy v různých částech světa velmi rozdílné důsledky. [LACINA, SEKERKA, 2008]

Proces globalizace je charakterizován jako rostoucí ekonomická integrace a vzájemná provázanost zemí ve světové ekonomice prostřednictvím nárůstu objemu a forem příhraničních transakcí zboží a služeb, kapitálových toků a technologií. Pro zúčastněné ekonomiky představuje tento proces nové příležitosti a výzvy. Rozšíření trhů podporuje mezinárodní dělbu práce a efektivnější alokaci úspor, a tím i růst produktivity a životní

¹ Pojem „globalizace“ poprvé použil americký ekonom Theodore Levitt v roce 1858 k popisu vývoje světového hospodářství v období sedmdesátých let 20. století.

úrovně, investorům umožňuje přístup k většímu spektru finančních nástrojů a zahraničním úsporám, zvýšená konkurence na vnějších trzích příznivě ovlivňuje výkonnost domácích firem. Mezinárodní obchod a konkurence představují podobně jako technologický pokrok základní zdroje hospodářského růstu a podněty soustavně probíhajících strukturálních změn. Právě úspěšné přizpůsobení těmto změnám je významnou podmínkou a průvodním znakem ekonomického rozvoje. Současně však větší mezinárodní otevřenost zvyšuje citlivost domácího ekonomického vývoje na vnější šoky a podporuje šíření finančních krizí mezi geograficky vzdálenými regiony. Zvláště proces finanční globalizace omezuje schopnost národních hospodářských politik ovlivňovat domácí ekonomické aktivity. [KADEŘÁBKOVÁ, 2003]

Na základě zevšeobecnění poznatků o dosavadním průběhu globalizačních procesů a hlavních proudů, jejich odrazu v teorii je možné identifikovat bazické oblasti, ve kterých se formují základní podmínky a probíhající procesy určující charakter globalizace, charakter konkurence a kritéria konkurenceschopnosti.

První bazické oblasti představují převratné změny spojené s technologickou a inovační revolucí, kde se vytvořily materiální předpoklady na překonávání omezení času a prostoru a výrazného snižování výrobních, dopravních a transakčních nákladů na celosvětové rozvíjení ekonomických aktivit. Druhá bazická oblast, v úzké interakci s první, spočívá v dynamických metamorfózách hlubší a flexibilnější struktury dělby práce, snižující rozdíly mezi formami dělby práce v rámci státních celků a mezi nimi a vytvářející novou – globální dělbu práce. Globalizační procesy představují třetí bazickou oblast. Rozhodující úlohu tu sehrává kombinace vlivu informačních a komunikačních technologií, deregulačních tendencí a univerzalizace činností finančních organizací. Tím se vytvořily podmínky pro efektivnější alokaci finančních zdrojů, snižování transakčních nákladů a větší komfort uskutečňování finančních operací. Čtvrtá bazická oblast se vztahuje na hluboké institucionální změny generované procesem globalizace. Jde zásadně o kvalitativní posuny v postavení, ve funkcích a vzájemných vztazích relevantních subjektů, hlavně transnacionálních korporací a států, mezinárodních společností, mezistátních integračních seskupení, ale také regionálních a lokálních orgánů. [ŠIKULA, 2006]

3. Dopady globalizace

3.1 Geografické dopady globalizace

V důsledku globalizace jsou výroba a služby prostorově reorganizovány a funkčně integrovány na světovém měřítku. Globalizace tak přispívá k určité globální homogenizaci. Nevede vždy však k univerzalizaci. Její formy, rychlost a charakter důsledků se mohou ve specifických místních podmínkách a za současného působení rozmanitých vlivů z regionálních a národních kontextů značně lišit. Ne každá lokalita, město nebo region jsou stejným způsobem integrovány do globálního systému. Globální ekonomika sice objímá celou planetu, ale ne všechny regiony nebo jejich obyvatele. Ve skutečnosti je, jak uvádí SÝKORA [2000] v lokální ekonomice integrovaná pouze menšina lidí. Hlavní funkce ekonomického systému a jejich prostřednictvím hlavní ekonomická a politická centra jsou sice vzájemně provázány a integrovány do globální ekonomické sítě, ale na druhé straně mnoho dalších lidí, měst, regionů a zemí je z participace na utváření globální ekonomiky vyčleněno. Globalizace tak dále prohlubuje nerovnoměrný geografický vývoj.

3.2 Společenské důsledky globalizace

Globalizace má rozsáhlé společenské důsledky. Mezi nejzávažnější patří umocňování nerovnoměrného sociálního a ekonomického rozvoje, který vyplývá z toho, že firmy, jednotlivci a jejich prostřednictvím i lokality, města a státy mají rozdílnou sílu a schopnost

aktivně se zapojit do globalizace. Přerozdělení moci, které přináší globalizace, se však nepromítá jen do nerovností mezi lidmi nebo firmami. Klíčoví aktéři globalizace ovlivňují charakter a priority veřejného sektoru. SÝKORA [2000] uvádí, že nejvýznamnějším společenským dopadem globalizace je vliv nadnárodních společností a světových finančních trhů na stát a na měnící se poměr sil mezi veřejným a soukromým sektorem.

3.3 Makroekonomické dopady globalizace

Podle SÝKORY [2000] patří mezi nejvýznamnější makroekonomické dopady globalizace:

- vytváření nové hierarchie světových měst propojených aktivitami nadnárodních společností v oblasti výrobních služeb,
- intenzifikace ekonomické provázanosti vyspělých zemí,
- nová prostorová dělba práce mezi vyspělými zeměmi světového jádra a nově industrializovanými zeměmi světové periferie,
- prohlubující se izolace zemí světové periferie; zvýšenou pozornost si zasluhují utváření globální hierarchie měst a regionální důsledky mezinárodní dělby práce.

Téměř všechna místa na zeměkouli jsou v současnosti nějakým způsobem globalizací ovlivněna, ale většina z nich je pouhým příjemcem vlivů globalizace. Pouze v několika málo lokalitách dochází ke skutečnému vytváření, formování a určování základního charakteru globalizace. Naprostá většina aktérů, kteří aktivně globalizaci utvářejí, je lokalizovaná v největších světových metropolích. Postupně se tak vytváří nová hierarchická úroveň globálních měst a nová funkční provázanost hierarchické dělby práce v rámci světového sídelního systému.

Jedním z významných makroekonomických dopadů globalizace je „nová“ mezinárodní dělba práce, odvozená zejména z dělby práce uvnitř nadnárodních společností. „Stará“ mezinárodní dělba práce vyplývala z mezinárodního obchodu se zbožím produkovaným v různých částech světa. Zatímco země světové periferie poskytovaly vyspělým průmyslovým zemím potraviny a nerostné suroviny, firmy ze zemí světového jádra prodávaly finální výrobky. „Nová“ mezinárodní dělba práce je charakterizována koncentrací řídicích funkcí ve vyspělých oblastech a narůstajícím podílem primárních výrob v semiperiférních oblastech světa. Některé rozvojové a nově industrializované země poskytují specifické lokalizační výhody, jako například nižší náklady na pracovní sílu, nižší organizovanost v odborech, volnější normy v oblasti bezpečnosti práce či životního prostředí, levnější pozemky a další výrobní vstupy. V období globalizace, kde se ve vyspělých zemích zvyšuje konkurence a zároveň se snižují zisky z některých výrob, přinášejí takové výhody nadnárodním společnostem možnost výrazného snížení nákladů. Vzhledem k rozvoji informačních a komunikačních technologií a liberalizaci mezinárodních i domácích trhů se některé části výrobního procesu přesouvají do zemí světové periferie.

4. Konkurenceschopnost a globalizace

Pod vlivem globalizace se utváří nová struktura konkurenčních vztahů. Zásadně zvyšuje náročnost adaptačních procesů jak z hlediska inovačního obsahu, kvality a nákladů, ale také z hlediska času, předstihu, resp. zaostávání v jejich realizaci. Pro velké a některé střední firmy z vyspělých ekonomik se stalo důsledné využívání globalizačních postupů nezastupitelnou podmínkou udržování jejich komparativní konkurenceschopnosti. [ŠIKULA, 2006]

Konkurenceschopnost může v určitém stádiu vývoje nahraovat globalizaci. Globalizace se týká subjektů a jejich seskupování do vyšších celků. Seskupování lze provádět snadněji v případě, že nejsou u seskupovaných celků výrazné rozdíly. Cíl konkurenceschopnosti „dohnat a předejít“ zmírňování rozdílů může nahraovat. Na druhé straně být konkurenceschopný znamená disponovat potřebnými zdroji. Při jejich nedostatku je nutné

zmírnit tempo rozvíjení konkurenceschopnosti, hledat zdroje náhradní (inovace) a/nebo, což je nejméně etické, získat zdroje na úkor subjektů, s nimiž se subjekt porovnává při hodnocení konkurenceschopnosti s případným užitím moci a síly, kterou má nejvíce konkurenceschopný subjekt k dispozici. Tento scénář může vést k tomu, že se subjekty trvale rozdělí na subjekty, které v uskutečňování konkurenceschopnosti obstály a subjekty, které propadly. Globalizace se pak bude týkat pouze těch, které obstály. Subjekty, které propadly, budou na okraji dění, jejich obyvatelstvo, ve srovnání s obyvatelstvem těch subjektů, co uspěly, bude mít nízkou životní úroveň a bude sloužit úspěšným subjektům. [LACINA, SEKERKA, 2008]

ŠIKULA [2006] dodává, že vztah globálního prostředí a prostředí regionů a lokalit není a nemůže být statický. Oboje se dynamicky a pod vzájemným vlivem vyvíjí. Když se např. mezinárodní firma rozhodne založit svoji pobočku, kalkuluje s výhodnými osobami daného místního prostředí. Tím, že se lokalizuje, nejen přispívá k jeho dlouhodobějšímu růstu, ale zároveň mění specifický charakter, dělá ho atraktivnějším objektem podnikatelských úvah místních, regionálních a globálních subjektů. Dynamická interakce měnícího se globálního prostředí s vyvíjejícím se prostředím regionů a lokalit je, přirozeně, spojená s možností a potřebou flexibility. Umožňuje ji na jedné straně více propojených lokálních a regionálních sítí s globálními inovačními a produkčními sítěmi a na straně druhé vnitřní strukturu lokalit s jejich pracovními silami a průmyslovou strukturou opírající se o malé a střední podniky (MSP) s důrazem na rozvíjení outsourcingu, který poskytuje možnosti rychlých změn designu produkce a různých obslužných aktivit.

Vliv globalizace na konkurenceschopnost je patrný např. prostřednictvím změn mezinárodního konkurenčního prostředí související s možností podniků (korporací) rozmístit svoje aktivity do zemí a regionů, kde danou výrobní aktivitu lze zabezpečit nejlépe a současně nejbezpečněji. Tyto korporace potom získávají možnost těžit z komparativních výhod těch zemí, do nichž umístili své pobočky, čímž zvyšuje svoji konkurenční zvýhodnění. Tento proces probíhá ve světě již od 80. let 20. století. V současnosti však tato podoba nabývá nový rozměr v souvislosti s rozvojem využití internetu firmami. Tento jev je v literatuře označován např. jako globální sourcing (srov. např. [SEREGHYOVÁ, 2004]). Pro tento jev je typické to, že podnik se neomezuje při hledání dodavatelů pouze na omezený okruh známých obchodních partnerů, ale podnik prostřednictvím internetu oslovuje všechny potenciální dodavatele bez ohledu na jeho sídlo (země, region). Do konkurenčního boje se tak mohou zapojit také podniky se sídlem v oblastech s nižšími výrobními náklady (levnější pracovní síla, daňová zvýhodnění apod.), což vede ke snížení cen na trhu. SEREGHYOVÁ [2004] uvádí, že zavedení globálního sourcingu přineslo i dosud neznámým výrobcům (se sídlem v rozvojových či transformačních zemích) nemalé výhody. Ty jsou spatřovány hlavně v tom, že jim zabezpečily minimálně nákladnou příležitost prezentovat se svým potenciálním odběratelům, že reprezentuje jednu z mála jim dostupných možností, jak uspět v konkurenci s renomovanými dodavateli, již etablovanými na odbytištích jimi produkovaných druhů zboží. Tuto možnost však budou mít jen tehdy, stačí-li si včas osvojit všechny uzance vztahované v obchodě (a při užití) daného druhu zboží a postoupí-li svým odběratelům převážnou část svých kalkulačních zvýhodnění, daných příznivějšími operačními podmínkami v zemi jejich sídla.

Všeobecně uznávaná teze říká, že konkurenceschopnost zemí je dána konkurenceschopností jejich hospodářských subjektů. Potom lze očekávat, že masové uplatňování výše popsaných globalistických konkurenčních praktik bude mít v zemích sídla zmíněných hospodářských subjektů vesměs velice pozitivní makroekonomické účinky. Hospodářská realita však svědčí o tom, že tomu tak není ve všech případech, přičemž některé z těchto praktik zde mívají naopak závažné negativní zpětné vazby. Jak názory na závažnost těchto zpětných vazeb, tak na jejich příčiny se však dosud liší. Rychle se rozmáhající

přenášení pracovně velice náročných výrob ze zralých tržních ekonomik do hospodářsky méně vyspělých zemí i masové uplatňování globálního sourcingu vede k urychlenému zapojování těchto zemí do mezinárodní dělby práce, přináší jim možnost využít technologická know-how, urychluje industrializaci apod.

Přesto se zde ozývají varovné hlasy, které upozorňují, že industrializace je závislá na rozhodování transnacionálních firem a nevytváří pro rozvojové země z dlouhodobého hlediska komplexně vyhovující průmyslové struktury. Tyto země musí také počítat s rizikem transferu výroby do jiných zemí s nižší hladinou mezd, výhodnějším zdaňovacím režimem apod. Dále lze konstatovat, že ceny vyplácené transnacionálními korporacemi dodavatelům v méně hospodářsky vyspělých zemích jsou nízké a mnohdy neumožňují vyplácení mezd převyšujících zdejší „životní minimum“, tím méně pak rozšiřování či modernizaci domácích podniků². Tímto způsobem dochází k odčerpávání nemalé části v těchto zemích vytvářené „přidané hodnoty“ do zahraničí.

V globalizovaném světě by nejlepším řešením byla globální pravidla hospodářské soutěže. Nejhorším řešením pak soutěž mezi státy o to, čí pravidla budou nejměkčí a dají se co nejnáze nedodržovat. Konkurence mezi státy o nejnižší zdanění podnikové sféry, o nejhorší ochranu zaměstnance, spotřebitele nebo životního prostředí může zaznamenat krátkodobou výhru pro příslušné státy v podobě přílivu zahraničních investic, ale dlouhodobou prohru pro všechny účastníky „dostihu ke dnu“. Uspokojivé řešení jsou pravidla hry společná v rámci Evropské unie. Alespoň to doby, než historie opět potvrdí, že konkurovat si mají podniky, nikoli státy, a že dostihy ke dnu je lépe nepořádat. [LACINA, SEKERKA, 2008]

Představitelé odborových organizací i mnozí evropští národohospodáři se shodují v názoru, že masové přenášení pracovně náročných, technologicky však nenáročných výrob do hospodářsky méně vyspělých zemí může vyvolat ve zralých tržních ekonomikách nemalé makroekonomické problémy. Podvazuje zde totiž růst – anebo vede dokonce k rozsáhlým ztrátám – pracovních příležitostí, které lze obsazovat méně kvalifikovanou částí jejich obyvatelstva. Tuto tezi dokumentuje SEREGHYOVÁ [2004] na příkladu Japonska a USA, kde prvotní nízká míra nezaměstnanosti byla považována za důkaz toho, že v důsledku posílení konkurenceschopnosti dosaženého zdejšími průmyslovými podniky díky uplatňování outsourcingu, a tím daného rozšíření jejich odbytových možností nedocházelo zde k poklesu, nýbrž naopak k růstu počtu pracovních příležitostí. Tento úspěch však byl v minulosti vystřídán výrazným nárůstem ztrát pracovních příležitostí, k němuž dochází v současné době v Japonsku, hlavně v důsledku zániku tisíců malých a středně velkých průmyslových a řemeslných podniků, jimž se nepodařilo obstát v konkurenci s obdobnými podniky v sousedních zemích, kde mzdy (resp. pracovní náklady) jsou dosud řádově nižší.

Výše zmiňovaná rizika dala např. v Evropské unii podnět k rozvinutí řady iniciativ, jejichž cílem je posílení celkové konkurenceschopnosti členských států. SEREGHYOVÁ [2004] dodává, že tyto snahy vedly i ve zdejší podnikové sféře k úspornému hledání nových koncepčních přístupů pro zvyšování konkurenceschopnosti, které by odpovídaly lépe změněné situaci v mezinárodním konkurenčním prostředí, jakož i meritorním změnám v mezinárodní dělbě práce, navozeným globalizací světové ekonomiky. Nezbyvá tudíž, než vzít na vědomí, že četné technologicky nenáročné typy výrob se stanou již zanedlouho doménou rozvojových zemí či „mladých ekonomik“, v konkurenci s jejichž podnikateli mají výrobci se sídlem ve zralých tržních ekonomikách jen velmi omezené šance uspět. Alternativní řešení této situace by spočívalo v přenesení aktivity těchto podniků do výzkumné a „znalostně“ náročných výrob, do výrob vyznačujících se vysokým inovačním rytmem, do

² SEREGHYOVÁ [2004] upozorňuje, že tlak na snižování cen může být také způsoben také vzájemným zápolemím domácích podniků, které se snaží získat zahraniční zakázku.

výrob vyžadujících špičkovou kvalifikaci a adaptibilitu pracovních sil, tj. do takových výrob, na které dosud doléhají konkurenční tlaky výrobců se sídlem v rozvojových zemích jen v ojedinělých případech. Významná část opatření, uplatňovaných Evropskou unií v rámci své kohezní a strukturální politiky je cílená na rozšíření alternativních možností uplatnění malých a středních podniků právě v takovýchto výrobcích a oborech.

5. Závěr

Proces globalizace je charakterizován jako rostoucí ekonomická integrace a vzájemná provázanost zemí ve světové ekonomice. Globalizační proces je přitom přirozeným, nevyhnutelným a do jisté míry očekávatelným fenoménem. Hnacím motorem je globalizace ekonomických aktivit, která propojuje výrobu a trhy různých zemí, a to prostřednictvím obchodu se zbožím a službami, pohybu kapitálu a informací a vzájemně provázané sítě vlastnictví a řízení nadnárodních společností.

Proces globalizace s sebou přináší dopady do různých oblastí socioekonomických aktivit ve světě. Zejména v oblasti ekonomické se lze setkat s pozitivními i negativními dopady. Na jedné straně dochází k intenzifikaci ekonomické provázanosti vyspělých zemí, na druhé straně se prohlubuje izolace zemí světové periferie. Jednou z cest, jak využít pozitivní efekty globalizace a zároveň čelit hrozbám plynoucím z globalizace, je snaha o dosahování konkurenceschopnosti (podniků i zemí a regionů). V globalizovaném světě mohou prostřednictvím mezinárodní dělby práce i tranzitivní a rozvojové ekonomiky těžit z rozvoje konkurenceschopnosti vyspělých tržních ekonomik. Nebezpečím pro rozvojové země je však dostání se do závislosti na transnacionálních firmách. Také konkurenceschopnost vyspělých tržních ekonomik může být ohrožena. Růst konkurenceschopnosti podporovaný outsourcingem a transferem nových technologií může být vystřídán zánikem malých a středních podniků, kterým se nebude dařit obstát v konkurenci s obdobnými podniky v jiných zemích, v nichž jsou nižší pracovní náklady, výhodnější daňové podmínky apod. Konkurenceschopnost a globalizace jsou tak dva vzájemně provázané procesy, které mohou urychlit rozvoj podniků, regionů a států, ale také mohou způsobit pokles výkonnosti.

Použitá literatura:

- [1] LACINA, K., SEKERKA, B. *Regiony v aktivitách států na počátku 21. století*. Kunovice: Evropský polytechnický institut, 2008. 183 s. ISBN 978-80-7314-149-3.
- [2] ŠIKULA, M. Konkurenceschopnosť v súradniciach globalizácie. In *Ekonomický časopis*. 2006, roč. 54, č. 10, s. 965 – 982. ISSN 0013-3035.
- [3] KADEŘÁBKOVÁ, A. *Základy makroekonomické analýzy: růst, konkurenceschopnost, rovnováha*. Praha: LINDE, 2003. 175 s. ISBN 80-86131-36-X.
- [4] SÝKORA, L. *Globalizace a její společenské a geografické důsledky*. 2000. [cit. 25. 8. 2009]. Dostupné z [www](http://www.kap.zcu.cz/komb_studium/studijni_texty/kniha_stat_prostor/kap-Sykora.doc): <http://www.kap.zcu.cz/komb_studium/studijni_texty/kniha_stat_prostor/kap-Sykora.doc>.
- [5] SEREGHYOVÁ, J. Konkurenceschopnost Evropské unie v podmínkách globalizace. In *Acta Oeconomica Pragensia*. 2004, roč. 2004, č. 3, s. 143 – 168. ISSN 0572-3043.

Kontaktní adresy:

Ing. Lucie Vrtěnová
Univerzita Pardubice
Fakulta ekonomicko-správní
Ústav ekonomie
Studentská 84
532 10 Pardubice
email: lucie.vrtenova@upce.cz
tel.: +420 466 036 480

Ing. Martin Sobotka
Univerzita Pardubice
Fakulta ekonomicko-správní
Ústav ekonomie
Studentská 84
532 10 Pardubice
email: martin.sobotka@upce.cz
tel.: +420 466 036 127